

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΩΣΤΑΣ ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ
Η μικροφυσική του πράττειν
» ΣΕΛ. 1

ΚΩΣΤΑΣ ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ
Στους δρόμους της ποίησης
» ΣΕΛ. 2

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΝΟΥΤΣΟΣ
Το κοινωνικό πεδίο
της λογοτεχνίας
» ΣΕΛ. 3

ΑΝΤΙΓΟΝΗ ΚΑΤΣΑΔΗΜΑ
Εικόνες της πόλης
» ΣΕΛ. 3

ΝΙΚΟΛΑΣ ΣΕΒΑΣΤΑΚΗΣ
Η κριτική και η θεωρία της
» ΣΕΛ. 4

ΝΙΚΟΣ ΚΟΥΝΕΝΗΣ
Γιώργου Ξενάριου,
Στην άκρη του κόσμου
» ΣΕΛ. 5

**ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ
ΧΑΤΖΗΜΩΥΣΙΑΔΗΣ**
Κατερίνας Μόντη, Η κατάθεση
» ΣΕΛ. 6

ΚΩΣΤΑΣ ΓΚΟΤΣΗΣ
Η έννοια του έθνους
και η λαογραφία της Μακεδονίας
» ΣΕΛ. 6

ΑΛΙΚΗ ΚΟΣΥΦΟΛΟΓΟΥ
Επείγουσα ανάγκη για ζωή/
Επείγουσα ανάγκη για επανάσταση
» ΣΕΛ. 7

ΣΤΕΛΙΟΣ ΠΑΥΛΙΔΗΣ
Το διήγημα της Κυριακής
» ΣΕΛ. 8

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΕΤΣΕΤΙΔΗΣ
Ανάγνωση (σκίτσο)
» ΣΕΛ. 8

Ο ζωγράφος του μήνα:
Βασίλης Γεροδήμος

Η μικροφυσική του πράττειν

Το «δίκτυο της αντιπειθαρχίας», που διαμορφώνεται από αυλακώσεις, εκλάμψεις, ραγισματιές και ευρήματα στην τετραγωνισμένη δόμηση ενός συστήματος

MICHEL DE CERTEAU, *Επινοώντας την καθημερινή πρακτική. Η πολύτροπη τέχνη του πράττειν, πρόλογος Luce Giard, μτφρ. Κική Καψαμπέλη, εκδόσεις Σμίλη, σελ. 507*

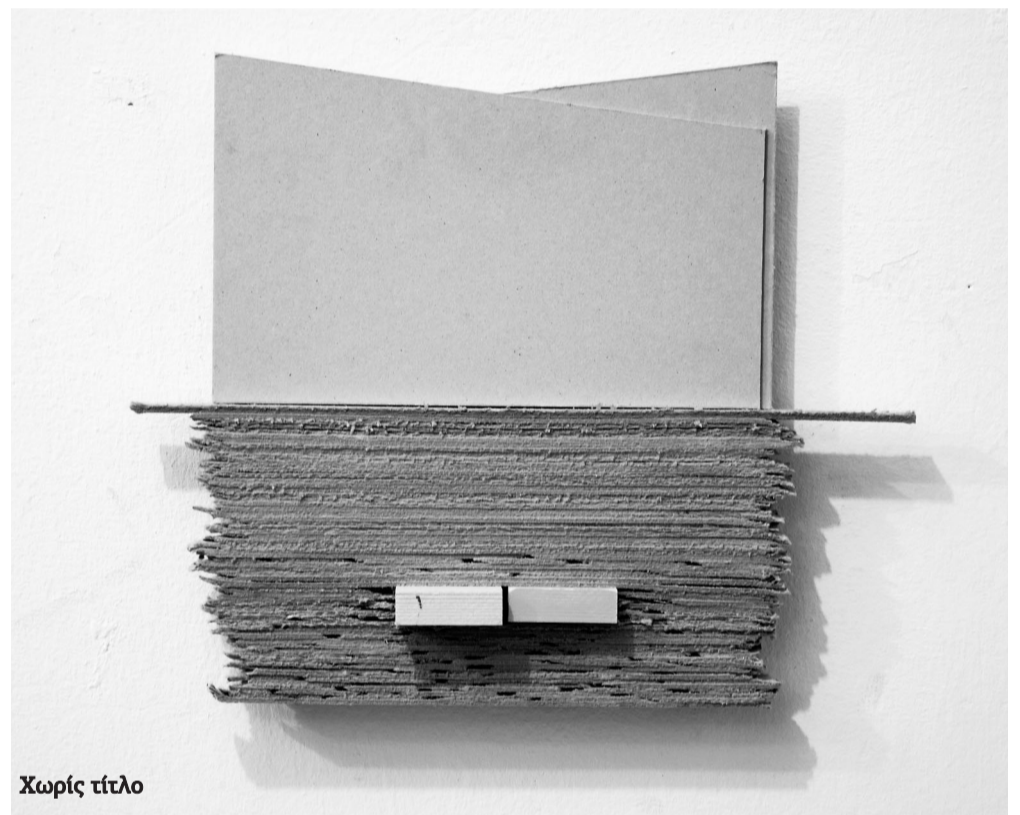
Η κυρίαρχη αιτία στις «μεγάλες αφηγήσεις» της νεωτερικότητας εστιάζεται στην αδυναμία τους να εντάξουν την πολυσημία της πραγματικής ζωής, να ενσκήψουν και να κατανοήσουν την πολυπλοκότητα των τρόπων που συνθέτουν την καθημερινότητα. Οι πρακτικές που την συγκροτούν είναι σε τέτοιο βαθμό σύνθε-

ΤΟΥ ΚΩΣΤΑ ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ

τες και περίπλοκες, ώστε να καθίσταται ανέφικτη κάθε απόπειρα μιας συνολικότερης θεωρητικής της. Ο Michel de Certeau εντοπίζει σε τούτη την πραγματικότητα τα ψήγματα μιας διαρκούς, όσο και ακούσιας άρνησης στη καθυπόταξη που προκρίνει κάθε προσπάθεια πολιτικής και πολιτισμικής ηγεμονίας, στο πλαίσιο ιστορικών κανονιστικών προγραμμάτων και ολιστικών σχεδίων διαχείρισης της ζωής. Η «πολύτροπη τέχνη του πράττειν» αντιπαραβάλλεται έτσι στην τέχνη της διακυβέρνησης και η αναγκαία για την επιβίωση επιτηδειότητα στην επιβολή βιοπολιτικών μοντέλων.

Γραμμένο περισσότερο από τριάντα χρόνια πριν, το γνωστό βιβλίο του de Certeau στην εξαιρετική και ρέουσα μετάφραση της καλαίσθητης αυτής έκδοσής του στα ελληνικά, προεικάζει κάποιες αρκετά σύγχρονες μορφές μιας «μεταμοντέρνας» αντίληψης μεταστροφής και ριζοσπαστικότερης μετεξέλιξης του υπάρχοντος. Θέμα του, όπως γράφει ο συγγραφέας, είναι αυτό το «δίκτυο της αντιπειθαρχίας» που διαμορφώνεται από «αυλακώσεις, εκλάμψεις, ραγισματιές και ευρήματα στην τετραγωνισμένη δόμηση ενός συστήματος». Με άλλα λόγια, το εγχείρημά του συνίσταται στην αναζήτηση των όρων εκείνων, μέσω των οποίων η εκάστοτε πρακτική αντιστέκεται στην ένταξη της σε μια κανονιστική κατασκευή, τέτοια που να λειτουργεί ταυτόχρονα και σαν εποπτικό εργαλείο εξέτασής της.

Στα υποκείμενα που θέτει στο επίκεντρο δεν υπάρχει καμία πρόθεση αμφισβήτησης του πραγματικού. Δεν παύουν να κατοικούν και να υπομένουν την κυριαρχία, παραμένοντας ελάχιστα διατεθειμένα να την ανατρέψουν. Η πρακτική τους εγγράφεται στη σφαίρα μιας «τακτικής», αρκετής να τους επιτρέψει να επιβιώσουν, και όχι της επίγνωσης

Χωρίς τίτλο

που προϋποτίθεται σε μια «στρατηγική», έννοιες τις οποίες ο de Certeau αντιπαραβάλλει. Κινούνται «βλέποντας και κάνοντας» μέσα από περίτεχνα τεχνάσματα, πανουργίες και προσποιήσεις. Ο μετασχηματισμός των πραγμάτων δεν προκύπτει από μια διάθεση κατάλυσης του υπάρχοντος, αλλά είναι εγγενής στους δρώντες της καθημερινότητας. Ανήκει στη φύση τους και εμφιλοχωρείται στη «φυσική» τους. Στην αντίθετη κατεύθυνση μιας συνειδητής απόφασης καθάρσεως της πραγματικότητας, παίρνει τα χαρακτηριστικά μιας «λαθροθηρίας» και μιας ουσιαστικά ακούσιας εκτροπής της. Η ιδιοποίηση των καταναλωτικών προϊόντων, η διαφορετική μεταχείριση τους από αυτήν για την οποία είναι κατασκευασμένα, καθιστούν τον χρήστη τους έναν σιωπηλό και «παραγνωρισμένο παραγωγό».

Αντικείμενα και λόγοι εναπόκεινται έτσι σε διαρκή μεταστροφή και διαστρέβλωση της πραγματικότητας για την οποία είναι δημιουργημένα. Εξυφαίνεται σε όλα τα παραπάνω μια κυκλικότητα που είναι στενά συνδεδεμένη με μια φιλολογία περί «τέλους». Στον φορέα μιας τέτοιας σκέψης- σίγουρα όχι άδικα- οι θεωρητικοί της μετανεωτερικότητας θα έβλεπαν έναν από τους πλέον πρώιμους απολογητές της. Δεν είναι μάλιστα τυχαίο το

γεγονός πως πολλοί από αυτούς θα χρησιμοποιούσαν την πόλη ως προνομιακό πεδίο αντιπαράθεσης των δύο πολιτισμικών μορφωμάτων που συνοψίζονται στους όρους «νεωτερικό-μετανεωτερικό». Ομοίως και ο de Certeau διαπιστώνει πως «η ζωή στα αστικά κέντρα αφήνει περιθώρια για να βγουν ξανά στην επιφάνεια όσα είχε αποκλείσει το πολεοδομικό σχέδιο». Προβλέπει επιπλέον πως «ίσως οι πόλεις να παρακμάσουν ταυτόχρονα με τις διαδικασίες που τις οργάνωσαν» (σ.250-1), όντας οι κατ' εσχάτην τόποι φιλοξενίας μιας τέχνης «του να κάνεις διαδρομές, στρίβοντας πότε εδώ και πότε εκεί» (σ.258).

Η κατασκευή αυτού του «εδώ» και εκείνου του «εκεί» είναι που διακρίνει τους κριτικά τιθέμενους στη μετανεωτερικότητα και τους εισηγητές μιας νέας οντολογίας του σύγχρονου. Και τούτο διότι οι αφηγήσεις, οι τόποι, η διαφήμιση, οι εικόνες, τα προϊόντα και όλα εκείνα τα οποία καλείται το υποκείμενο του de Certeau να επανιδιοποιηθεί είναι αποτελέσματα μιας κυρίαρχης κατασκευής η οποία σχηματίζει ένα ευρύτερο ηγεμονικό πλαίσιο. Ορίζουν ένα *habitus*, έξεις και προδιαθέσεις, από τις οποίες τούτο το υποκείμενο παράγει τρόπους και συμπεριφορές. Μια επίκτητη

ΣΥΝΕΧΕΙΑ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗ ΣΕΛΙΔΑ

κλίση βρίσκεται στην ίδια την φύση των χρήσεων, άρα και σε αυτήν της εκτροπής τους. Η απάντησή του συγγραφέα επιστρέφει ξανά στην πρώτη υπόθεση αυτού του κειμένου: «Στα πλήθη θα απομένει μονάχα η ελευθερία να βοσκήσουν τη μερίδα ομοιωμάτων που μοιράζει στον καθένα το σύστημα. Εναντία σ' αυτήν την ιδέα εξεγείρομαι: μια τέτοια αναπαράσταση των καταναλωτών δεν μπορεί να γίνει δεκτή» (σ.370). Το ζήτημα είναι και πάλι αυτό της αναπαράστασης και μιας κριτικής σε αυτήν. Η πολυπλοκότητα της καθημερινότητας και των πρακτικών που την διανθίζουν είναι για τον Certeau αδύνατο να αναπαρασταθούν. Το υποκείμενο που τίθεται στο επίκεντρό κάθε απόπειρας εννοιολόγησης και αξιολόγησης του υπάρχοντος δεν μπορεί παρά να γίνει αντικείμενο περιγραφής σε αδρές μόνο γραμμές.

Ωστόσο, και ο ίδιος αποπειράται να εντάξει σε μια νέα αφήγηση τις τροπικότητες, μελετώντας τις, «σχεδιάζοντας σε γενικές γραμμές μια θεωρία των καθημερινών πρακτικών» και της «λαθρόβιας ελευθερίας» τους. Υπάρχει μια τέτοια οργάνωση του επιχειρήματός του, η οποία προλαβαίνει να απαντήσει στις ενστάσεις που δυνάμει θα ανέκυπταν. Αν κάτι ακόμα περισσότερο προκρίνεται εδώ, τούτο δεν είναι άλλο από την «άρνηση» του επιχειρήματος καθαυτού και η μεταφορά στη σφαίρα μιας, αν όχι «αφαιρετικής», τότε σίγουρα «ασυνεχούς» εννοιολόγησης των πραγμάτων. Ουσιαστικά αυτό είναι που τον εντάσσει στο πάνθεον των απολογητών της μετανεωτερικότητας. Οι λόγοι που τη συγκροτούν αποτελούν και έναν συγκεκριμένο τρόπο μορφοποίησης της εμπειρίας και οργάνωσης των εκάστοτε επιχειρημάτων που τη συνοδεύουν. Τα «επιχειρήματα» αυτά αποτελούν έκφραση μιας καθολικοποίησης της δυσπιστίας. Πρόκειται για μια κριτική της νεωτερικότητας με τα δικά της εργαλεία, από την οποία ωστόσο λείπει η απαραίτητη πίστη σε αυτά. Η μετανεωτερικότητα του de Certeau προκρίνει το καθεστώς μιας οριστικής δυσπιστίας, η οποία αντικαθιστά και επιβουλεύεται την κριτική.

Στο βαθμό που οι πρακτικές απαντούν σε μια «πολύτροπη τέχνη», τότε και η θεωρία που καλείται να τις τιθασεύσει οφείλει να ανταποκριθεί σε μια αντίστοιχη ποικιλία σχημάτων και εποπτικών εργαλείων, αποτελώντας συνεπή πρόεξτάσή τους. Άλλωστε, σύμφωνα με την οπτική του de Certeau, το πράττειν στο οποίο αναφέρεται, αντιστεκόμενο σε μια ενοποιητική περιγραφή, δεν μπορεί να ιδωθεί στην αντιμετάθεσή του με ένα συγκεκριμένο θεωρητικό ή και ιδεολογικό πρίσμα. Στην «γενική εισαγωγή» του, βέβαια, αναφέρει πως παρότι «οι πολύμορφες, αποσπασματικές τελέσεις δεν

διαθέτουν δική τους ιδεολογία ή δικούς τους θεσμούς», ωστόσο «υπακούουν σε κανόνες», πως «θα πρέπει να υπάρχει μια λογική των πρακτικών αυτών» (σ.60). Λέξεις, όπως ο «κανόνας» και η «λογική», επιστρατεύονται στην αναγκαιότητα μιας δομικού τύπου κατανόησης και απόδοσης των πραγμάτων ενός κόσμου. Ανήκοντας στο λεξιλόγιο των νεωτερικών αφηγημάτων, αποτελούν προηγούμενο την όποια απόπειρα καταγραφής και εποπτείας του παρόντος.

Εδώ ίσως διαφαίνεται μια ακόμα αντίφαση, αυτή της χρήσης των κατεστημένων νεωτερικών σχημάτων με σκοπό την κριτική τους. Κι όμως, ο συγγραφέας εμφανίζεται όχι σαν ένας αρνητής της μοντέρνας σκέψης, αλλά σαν φορέας ενός μοντερνισμού ως καθεστώς. Η μετανεωτερικότητα του de Certeau δεν συνιστά μια στιγμή στέρσης των ιδιωμάτων του μοντέρνου ή αφανισμού των αναφορών του, αλλά, αντίθετα, το σύμπαν του πολλαπλασιασμού τους. Η μετανεωτερικότητά του, με άλλα λόγια, προτείνεται ως προϊόν επιλεκτικής σύνθεσης των διαφορετικών εργαλείων του σχεδίου της νεωτερικότητας.

Στη διαμορφωμένη αυτή συνθήκη τα μεγάλα -έστω και «ολιστικά»- αφηγήματα δεν έχουν απολέσει τίποτα από τη γοητεία τους: παραμένουν εξόχως συναρπαστικά. Είναι η εποχή του καθεστώτος της πρωτοπορίας, της εμπροσθοφυλακής του μοντέρνου προτάγματος, πράγμα εμφανές στο θέαμα, στην σύγχρονη τέχνη, στην οικονομία, την επιστήμη. Η κυκλικότητα των πρακτικών και το ακούσιο αντινομικό και αμφίσημο παιχνίδισμα των υποκειμένων της πράξης αποτελούν, ωστόσο, το καλύτερο άλλοθι -αν όχι την αποθέωση- του «μη πράττειν». Το ασύνειδο των «τακτικών» και ότι η πρόθεση μιας «στρατηγικής», συνεπικουρεί την απροθυμία του άλλως πράττειν, την παθητική δεκτικότητα προϊόντων και κυρίαρχων λόγων του νεοφιλελεύθερου ιδεώδους. Όπως πολύ εύστοχα ο Jean Baudrillard είχε άλλωστε προβλέψει στη δική του πρώιμη σκιαγράφηση του πολιτισμικού επερχόμενου της Καταναλωτικής κοινωνίας του, στην ύστερη «καταναλωτική» φάση του καπιταλισμού τα προϊόντα θα απευθύνονται προσωπικά στον καταναλωτή και θα απολαμβάνουν την κυρίαρχή τους διάσταση στο βαθμό που θα είναι διαθέσιμα σε κάθε -ακόμη και την πιο ενδόμυχη- εφαρμογή. Το ζήτημα δεν έγκειται, ίσως, τόσο στην ικανότητα αναπαράστασης των πρακτικών όσο στις δυνατότητες μιας εκούσιας κατεύθυνσής τους. Από κάπου εδώ όμως θα ξεκινούσε μια περισσότερο «ιδεολογική» κριτική των μορφωμάτων και των αδιεξόδων της σύγχρονης μετά-το-μοντέρνο κατάστασης.

Ο Κώστας Χριστόπουλος
είναι εικαστικός καλλιτέχνης

Χωρίς τίτλο

ΣΤΟΥΣ ΔΡΟΜΟΥΣ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ

Αεράκι ψυχής

ΠΑΝΟΣ ΚΥΠΑΡΙΣΣΗΣ, *Φως ορυχείου*,
εκδόσεις Μελάρι, σελ. 72

Τώρα που ο πολύς θόρυβος της αγοράς σαν σκόνη κατακάθεται, τώρα που οι πρόχειρες κατασκευές και οι συνακόλουθες αξιώσεις ατονούν και εκπίπτουν, διακρίνονται πιο καθαρά οι συνέχειες, οι διάρκειες, χωρίζει και η μίμηση από τη δημιουργική εξέλιξη. Ο φόρος τιμής που αποτίνει ο Κυπαρίσσης στον μεσοπολεμικό λυρισμό και στις μεταπολεμικές εκβλαστήσεις του καθίσταται μια γόνιμη διαδικασία του

ΤΟΥ ΚΩΣΤΑ ΒΟΥΛΓΑΡΗ

παρόντος, όπου ό,τι αντέχει διασώζεται ως μαγιά, ώστε βιώματα σημερινά να καταφέρουν να μιλήσουν, να τραφούν σαν λειχήνες και μούσκλη πάνω στο πολύπαθο κοινωνικό σώμα, στο ταλαίπωρο σώμα της ύπαρξης, κρατώντας, σαν το σάλεμα της ζωής, ζωντανό το αίτημα της έκφρασης της ψυχής, προσμένοντας ίσως άλλους καιρούς για τα μεγάλα και ένδοξα.

*Χειρονομίες του πόνου δειλές
καθώς ανάβει ο νους μες στη νύχτα
να βρεις μια λέξη να σταθείς*

*Ανοίγεται η θάλασσα μαύρη
και την ελπίδα πρώτη
προσάξει να θανατώσεις*

*Σκύβεις μέσα σου λύση να βρεις
και σαν από μηχανής
βγαίνουν ψηλά
καϊκία μακρινά που τρεμοφέγγουν*

Ο πρώτος Καρυωτάκης, ο Άγρας, επιλεκτικά ο Κατσαρός και ο Λειβαδίτης, περισσότερο ο προσφιλής Κωσταβάρας και ο «οργανωτής» της χαμηλής φωνής Αναγνωστάκης, νύξεις καθαφικές αιθαλείς και του Λόρκα μεσογειακές αποχρώσεις, κυκλοφορούν άνετα στις αρτηρίες, στα «περάσματα του αίματος», δικαιώνονται ως ζώσα παρακαταθήκη.

*Κοιμητήρι φιλέρημο
μες στους ανθώνες*

*Μακριά φτερουγίζει
μικρό κορίτσι μες στα ροζ
και πλησιάζει*

Ταυτόχρονα, η «ππειρώτικη συνιστώσα» της ποίησης του Κυπαρίσση, πανταχού παρούσα, δεν αναλώνεται σε κορώνες και «νότες» γραφικές αλλά, κωνεμένη κι αυτή, προσφέρει την ανάσα της πραγματικότητας στο ανθρώπινο άλγος, αν και εν τέλει αδιάφορη αν λειτουργεί ως δροσιά κατευναστική ή ως οξυγόνο αναζωπύρωσης. Εισφέρει χώμα παλαιό και όνειρα παλιά κάτω απ' τον γυμνό ουρανό, απόπλους ζωής και κραδασιμούς υπόκωφους, αλλά πάντως όχι θορύβους και νταούλια, όχι πέτρες ζωγραφισμένες και άλλα κόλπα της διακόσμησης.

*Υποσχέσεις, φήμες, προβλέψεις
Πληγές ανοιχτές, άστρο κανένα*

*Χαράζει πότε με ντάλιες
πότε με ερινύες και βοριάδες
στ' ουρανού το βυθό και σε βυθίζει*

Η ιστορία υπάρχει παντού και πάντα, αλλά μόνο αθέατη, σαν υγρασία νοτίζει τη μνήμη και τα πράγματα· ελάχιστες φορές έρχεται σε πρώτο πλάνο, και τότε γιατί ο ποιητής με περισσό σεβασμό υποκλίνεται στις φωνές της, αποσύρεται, δίνοντας το λόγο στη μάνα που αντικρίζει το νεκρό γιο της ή στη μαρτυρία του πατέρα του σκοτωμένου μαθητή της εξέγερσης του Πολυτεχνείου το 1973, Διομήδη Κορνηνού:

*Τράβηξα το συρτάρι
Τον είδα γυμνό με τα μάτια ανοιχτά
και τη σφαίρα στο στήθος
Ζήτησα ένα ψαλίδι
να κόψω μια τούφα απ' τα μαλλιά του
Φίλησα το παιδί μου στα μάτια
στην πληγή του κι έφυγα*